

IVAN MATIČIČ:

Ob slovenski-laški narodni meji.

ilo je nekaj let pred vojno. Naš slovenski planinski polk je bil na orožnih vajah poleti na skrajni tedanji avstrijski-italijanski meji, nastanjen po naših primorskih trgih, vaseh, hribih in brdih. V divnolepi Soški dolini, v Kanalu ob Soči, v Plavi, v Brdih, v Volčjem, v Tolminu, največjem trgu te doline, ki je štel pred vojno nad tisoč prebivalcev Slovencev, dalje v Kobaridu, v Livku, na Srednjem in v skrajnem Breginju: na vsej črti od Gorice do Matajurja so bile raztresene slovenske čete.

Bilo je lepo življenje v tem našem prekrasnem slovenskem kraju. Nešteto krat smo šli iz Kanala ali iz Plave čez 800 metrov visoko Korado na vaje v solnčna goriška Brda. S Korade je krasen razgled na vse strani. Če se obrneš proti vzhodu, zazreš globoko pod seboj v dolini vijugasto modrozeleno Sočo, krasno in bistro hčer planin, ki „brdka v prirodi je lepoti, ki tako ljubo, glasno šumlja, čvrsto, krepko skaklja nam sred gorá“, kot jo opeva Simon Gregorčič. Ob Soči se vije bela cesta in tesno ob njej železniška proga. Vse tri črte se vijejo druga ob drugi v tesni kotlini, med njimi pa njive: koruza in ajda, kraj polja se ovija trta ob seči, v vrtovih gredice, med drevjem domovi, hiše, vasi. In vse to je naše! Tam daleč na levo v dolini so Volčje, Avče, Ročinj in Kanal, na desno Plave, Deskle, Solkan: zavedni slovenski trgi, vasi. Tam čez dolino je strmi Sabotin, Sveta gora, Sveti Gabriel, bolj proti jugu Gorica; južno-zahodno goriška Brda, dalje zahodno se spušča tam daleč v ravnino in izgublja v megli vsa Beneška Slovenija...

S Korade smo delali vaje v skalnata, solnčna Brda: Medana, Kožana, Cerovo, Gluho Vrhovlje, Kožbana in dol k Idrijci na mejo: Mišček, Zapotok, Markiči, Britof. Pohlevne vasice, kjer prebiva krotko naše ljudstvo in ljubi svojo skalnato grudo in dom. Živi večinoma od vinoreje in sadjereje: znamenito briško vino, smokve, češnje, marelice in breskve, oljke pa murve.

Vsa pota smo premerili v Brdih, vse skale oblazili, vse prehode čez potok Idrijco premotrili, vsa skrivališča iztaknili in se pripravljali za veliki odpor proti sovražniku. Vse domove smo obiskali in vse vasi in z dobrim ljudstvom delili bridke in vesele ure in dni. In če smo se kdaj vtihotapili čez Idrijco na ono stran, so nas tamošnji prebivalci ravno tako vzradoščeni pozdravili, ker onstran stare meje Idrijce prebivajo tudi še Slovenci, takoimenovani Beneški Slovenci ali Rezijani, ki so pred vojno mnogo kroš-

njarili v naših krajih kot jeklobrusci, steklorezci in popravljalci dežnikov. Doma se težko preživljajo, zakaj zemlja je v Italiji večinoma last bogatih grofov, kmetiško ljudstvo pa hlapčuje in tlačani. — Če so nas pri našem prekoračenju zalotili laški karabinjeri, smo pa malo zarentačili, jim pokazali zobe — in šli so kot zajci.

Lepo je bilo v Brdih. Razlegal se je vrisk in smeh; donela je pesem slovenska od sela do sela, čez polje in dol. V toplih nočeh pa so žgoleli slavci svoje miloglasne popevke v nizkem grmovju. Res, lepo je bilo v Brdih, in želim si zopet v te ljube in drage kraje. —

Solkanski most.

Zadnje mesece pred vojno smo šli pa iz našega divnega Kanala po lepi beli cesti ob Soči skozi Avče na Ročinj in visoko v vas Srednje tik ob laški meji ob Idrijci. Tu smo ostali več tednov. Ljudje so nas imeli radi in so rekli, da se prav nič ne boje Lahov, dokler bo na meji toliko slovenskih fantov. Popevali smo naše mile pesmi, med njimi seveda najrajši Simona Gregorčiča „Eno devo le bom ljubil“ in „Za dom med bojni grom!“ Gregorčičeve pesmi so tamošnjemu ljudstvu najljubše, ker je pesnik njihov rojak. Ob nedeljah so prišli ljudje od one strani meje k nam k maši in nas blagrovali, kako da je lepo pri nas, ko je vse slovensko ter nam ničesar ne manjka. Tam pod krutim Lahom pa nimajo nič slovenskih šol, čeravno so večinoma Slovenci, namreč Beneški Slovenci, ki so nase-

ljeni po vseh vaseh do Čedadu (sedaj Cividale) in prav do Vidma (laški Udine). Nad 30 tisoč jih je še, a nimajo pod Italijo prav nobene narodne svobode ne pravice. O njih poje naš nesmrtni Simon Gregorčič v pesmi „Na potujčeni zemlji“:

Pozdravljam, solnčna te ravan,
ki pred menoj si razprostrta,
ti lepa si kot sen krasan,
podoba rajskega si vrta.

Naš bil nekdanj je ves ta raj,
očetom našim domovina;
tuj narod tod se širi zdaj,
naš raj je tujcev zdaj lastnina.

In zdaj zatrt je tod naš glas,
in tuji krog zvené glasovi,
tuj trg in grad, tuj ves je kras,
oh, naši so samo — grobovi!

Iz Srednjega smo delali vaje na Mrzli vrh (1360 m), odkoder je krasen razgled po vsej naši zeleni in rodovitni Tolminski dolini. Na severni strani se dviga ostri Krn (2245 m), daleč tam za njim pa žari v višave naš velikan Triglav (2863 m), izpod katerega izvira naša bistra hči Soča, ki skaklja in šumlja izključno po slovenskih tleh: po grebenih in zasekah skozi gorske vasi Trento, dalje Koritnico blizu Bovca, mimo vasi Čezsočo, Žago, Serpenico, Trnovo in priskaklja in prišumlja do Kobarida. In tako teče počasi naprej in napaja rodovitno slovensko kotlino.

Ali pa smo kolovratili po grebenu Kolovrata in Ježe tik ob tedanji državni meji, odkoder se svet proti zahodu počasi spušča v ravnino in se tako odpre razgled po vsej Beneški Sloveniji.

S teh grebenov smo šli doli skozi vas Livek v Kobarid, najlepši slovenski trg na Tolminskem, ki je naša kremenita narodna trdnjava. Od tu smo šli proti zahodu še kakih deset kilometrov do naših zadnjih tolminskih postojank: Breginj in Logje blizu Matajurja (1600 m). Ljudstvo v teh obmejnih krajih je narodno zavedno, a tudi pridno in skromno. Svet je skozinskoz hribovit in zaraditega je obdelovanje polja silno naporno. Gnoj morajo nositi na primer na hrbtu v strme bregove, ravno tako seno z bregov in vse druge pridelke, ker je vožnja nemogoča. A vkljub temu ljubijo svoj dom in svojo grudo.

Ko smo si dobro ogledali tudi ob tej meji vse vojaške postojanke, smo odšli nazaj po lepi cesti skozi Kobarid proti Tolminu. Ob cesti tostran Kobarida je naša četa počivala. In tedaj smo zrli tja gor na prijazni holm, na ljubko vasico Vrsno, kjer je bil rojen in kjer počiva na pokopališču pri Sv. Lovrencu naš nepozabni ljubljeneč Simon Gregorčič. Nehote smo

se spomnili njegove lepe pesmi „Vojaci na poti“ in zapeli smo po svojem napevu:

Pomladni cvet odeva svet,
tako cvetemo mi;
pod nebom ptičev trop neštet,
po cesti gremo mi.

Zdaj ne boji nihče se nas,
mi ne grozimo tod;
pozdravlja mnog nas lep obraz,
gredoče mimo tod.

Koj bomo pa oblak strašan
ob uri hudi mi;
sovražni roj bo pač končan,
z njim morda — tudi mi ...

Kako dobro jo je pogodil naš veliki pesnik-prorok!

Odkorakali smo dalje po vroči cesti, želeč si kmalu zopet nazaj v Gregorčičev „planinski raj“.

Tolmin, v ozadju Mrzli vrh in Krn.

A nismo se vrnili več ... Nekaj težkega nam je leglo v srce. Zaslutili smo, da se bliža velikansko gorje in trpljenje.

In mesec dni nato se je vnela velika svetovna vojna. In ko se je o Binkoštih 1915 pridružila tej vojni tudi Italija, tedaj je padlo na te ob-

mejne naše kraje gorje in razdejanje. Zaplakalo je zbegano ljudstvo v brezmejni togi in boli in prestrašeno bežalo s svojih ogroženih domov na vse strani, največ v begunska taborišča na Štajersko, a svojo grudo in svoj dom prepustilo vojnim vihram, ki so pričele neusmiljeno besneti po teh krajih. Grabežljivi sovražnik je že takoj prve dni prestopil meje in brez boja zasedel Breginj, Kobarid, Livek, Kolovrat, Srednje in skoro vsa Brda. Dalje pa ni mogel, ker je zadel na naš odpor. Na višini pri Sv. Mariji pred izpraznjeno vasjo Volčje se je utrdil naš bataljon, in na desno je šla bojna črta preko mostu čez Sočo za Tolminom na Mrzli vrh in dalje na Krn. Sovražnik nas je najprvo obstreljeval z Ježe in s Kolovrata, potem pa je pričel besno naskakovati naše vrste. In gledali smo strašno razdejanje tega planinskega raja, ki se je izpreminjal v grozo in pekel. Kako nam je bilo bridko, ko smo morali siliti iz Volč zadnje prebivalce, ki so bili že v smrtni

Kobarid, kraj „italijanske zmage pri Caporetu“.

nevarnosti. Granate so že treskale v vas, zvonik je bil že porušen. Neki starček se je skril v klet in ni hotel od doma, rekoč, da ga ljubi in da rajši umrje. — Cviljenje prašičev, tuljenje živine, zavijanje psov se je mešalo z rjoventjem topov — tako je pojemalo življenje ob Soči. V plamenu je bila vsa ta divna Soška dolina, solnčna Brda razteptana, okrvavljen Gregorčičev grob in okrvavljena bistra Soča... Kri naša jo pojila je, sovražna jo kalila je. Devetindvajset mesecev je sovražnik zaman naskakoval naše vrste, nazadnje pa mu je bil prizadejan koncem oktobra 1917 ravno na

tem kraju najhujši udarec — in bežati je moral daleč v Italijo, odkoder je prišel.

In tedaj so se počasi pričeli vračati naši begunci na svoje porušene in požgane domove. Pričeli so jih popravljati, in okrvavljena Soča se je počasi zopet bistrila. A priplazil se je grabežljivi sovrag iznova in z belo zastavo v krempljih brez boja zopet zasedel te naše kraje in se kot črv zajedel daleč v našo zemljo in jo oskrnil s svojo nečisto roko . . .

In zopet je padlo na te kraje novo, še hujše gorje in trpljenje. Zaplakalo je to ubogo naše ljudstvo v neizmerni bolesi ob kruti zavesti, da se je zgrnila nad njim črna sužnost. Poprej štiri leta pregnanci brez doma, zdaj tožni robovi brez svobode! —

V srcih nam plamti silni ogenj hrepenenja po tej naši zaslužnjeni grudi, po Gregorčiču in po njegovem zaslužnjem rojstnem kraju in grobu. V trpljenju vzrasli, preizkušeni v ognju, ponižani, razžaljeni, osleparjeni, z doma pregnani, osvete željni . . . Hrepenenje nas žene nazaj v planinski raj, do trpečih src bratov, mater, otrok, ki poznajo le jok in bol, a nič dobrot; ljubezen do teh pohlevnih brd nas žene, do teh razdejanih domov, kjer živi naš narod zaničevan, a narod žilav, jeklen in ponosen, vreden življenja, vreden vstajenja!

Temnomodra Soča dere zdaj trudna in počasna, žalostna in tožna kot ogromna solza skozi te zaslužnjene kraje . . . A tedaj, ko se približa dan osvete in vstajenja našega, ko nas bo klical pod prapor naš kralj, tedaj stopi naša Soča srdita čez branove ter tujce, zemlje lačne, potopi na dno razpenjenih valov! . . .

Mačice.

Vrba; na vrbi so
mačice,
žametna svila —
dlačice.

Vetrček božka, ah,
lička jim,
poje poredno, čuj,
ptička jim:

„Splezale k meni ste
v vrbico,
grejete v solnčecu
grbico.

Krempeljčkov nimajo
tačice,
kaj bi se bala vas,
mačice!“

Marija Grošljeva.